

Riglerjeva teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika v številkah

Jakob Müller

IZVLEČEK: V članku so številčno obdelane vse Trubarjeve besede z odrazi glasov ô/ô/ô/o in ě, navedene v Riglerjevih Začetkih 1968 in njegovi Problematiki 1977, dodani pa so podatki za primere, pri katerih Rigler navaja le po 1 ali dva zgleda ali pa primer samo omenja.

ABSTRACT: The article presents a numerical analysis of all Trubar's words with the reflexes for ô/ô/ô/o and ě quoted in Rigler's works Začetki slovenskega knjižnega jezika (1968) and Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi (1977). Added is the data for those cases where Rigler gives only one or two examples, or the occurrence is merely mentioned.

Rigler je v svoji monografiji Začetki slovenskega knjižnega jezika (1968) prišel do zaključka, da je glasoslovna osnova Trubarjevega knjižnega jezika govor Ljubljane 16. stoletja, ki je samo v nekaterih posameznostih sooblikovan z govorom Raščice. Njegova trditev temelji na obsežnih raziskavah jezikovnega gradiva 28, tj. vseh Trubarjevih slovensko pisanih knjig (razen Postile 1595, ker jo je jezikovno priredila druga roka, in Ordninge 1564, ker je bila izgubljena in jo je lahko citiral samo po Kidriču in Ramovšu) in na krajevni umestitvi odrazov dveh glasov: ô-ja, tj. dolgonaglašeneга cirkumfektiranega o, s katerim se odrazno enači tudi ô¹, tj. zgodaj podaljšani novoakutirani o, ter dolgonaglašeneга ě (in nenaglašeneга ě, katerega odrazi so e-jevski/ej-jevski, ne i-jevski). Ker se v Trubarjevem jeziku za omenjena glasova pojavljata po dva odraza, namreč u ali o < ô/ô = ô, in e ali ei < ě, je do Riglerjevih Začetkov veljala teza, da je Trubarjev knjižni jezik mešanica raščiške dolenjščine (katero izpričujeta odraza u in ei) ter zlasti ljubljanske gorenjščine (katero izpričujeta odraza o in e). V monografiji pa je Rigler prišel do ugotovitve, da so teze oziroma sklepi predhodnih raziskovalcev netočni, kar pa ni presenetljivo, saj temeljijo na raziskavah fragmentarnega, ne integralnega jezikovnega gradiva, pa še slabše: »Včasih ima človek vtis, da so prav iskali primere, ki so si jih želeli, ali si jih celo izmišljali.« (Začetki 1968: 13).

Rigler je v Začetkih navedene odraze dveh zgodovinskih glasov obdelal s treh stališč: glasoslovnega, časovnega in krajevnega.

Sistemeski odraz dolgonaglašeneга ozkega o je u (*krotkust; tvuj*), sistemeski odraz nenaglašeneга o ali pozneje podaljšaneга novoakutiranega o pa je glas o

(*mílost; pokóren*). Večina za sodobni slovenski knjižni jezik nenavadnih odrazov teh dveh glasov se po Riglerju da razložiti z zgodovinskimi naglasnimi zakonitostmi (*hudoba, pojti*), naglasnim izenačevanjem paradigme (*v mladusti*), vplivi glasovnega okolja (*razbojnik*) ali vplivi narečnega (raščiškega? ljubljanskega?) govora (*k mojmu*).

Normalni odraz *ě* je *e* (*beseda, bolezen*), izjemni odraz *ei* pa je Trubar zavestno in sistematično uporabljal v treh primerih:

(1) Zaradi ločevanja homonimov (*sueit 'mundus': suet 'sanctus*).

(2) Zaradi paradigmatiskih analogij:

(a) Pravilo *ei* ~: Glagol, katerega 3. os. ed. se je končevala na *-ei* (npr. *iei 'jé'*), je dobil isti odraz navadno tudi v drugih oblikah sedanjika (npr. *ieim*) pa tudi v drugih paradigmah (nedoločniku, deležniku *-l*) in v izpeljankah (npr. *ieid ž*).

(b) Pravilo *ei* ≈: Zaradi nekaterih besed z glasovnim zaporedjem *e+i* (npr. *feiem*) je Trubar tudi v pomensko sorodnih besedah po analogiji zapisoval *ei* (*feieuz*).

(3) Pred glasovno skupino *-s/z(C)*: *meiftu, sveisda; leif*.

Glede Trubarjevega jezika v času je Rigler ugotovil, da za odraze *ě* do leta 1567 veljajo opisana sistemska načela, v besedilih, objavljenih leta 1574 ali pozneje, pa se nekoliko pogosteje pojavlja odraz *ei*. Rigler povezuje slabljenje Trubarjevega glasoslovnega koncepta z dejstvi iz Trubarjevega osebnega življenja.

Zaradi velike sistemskosti pojavljanja odrazov *u/o < ě* in *e/ei < ě* je postavil Rigler tezo, da je glasovna dvojica *u : e* odraz živega, narečnega jezika, in sicer Trubarju sodobne ljubljansčine. Krajevno umestitev utemeljuje s tremi razlogi, in sicer:

(1) glasoslovnimi: z analizo 8 del oz. prevajalcev/avtorjev, doma iz Ljubljane: Enih duhovnih pesmi 1563, Znojilška 1595, Obvestila 1611, Priseg sred. 17. stol., Schönlebna 1672, Rogerija 1731, 1743, Pohlina 1768 in Kopitarja 1808;

(2) funkcijsko-integracijskim: ljubljansčina je v glasovni dvojici *u : e* združevala glasoslovni potezi dveh osrednjih (kranjskih) narečij: dolenjščine in gorenjščine, kar potrjujejo tudi sodobni (našedobni) govori južnega in vzhodnega obrobja Ljubljane: Vnanjih Goric, Kozarij; Rudnika, Studenca, Polja, Kašlja, Zadobrove – ki imajo glasovni par *u < ě* in *e < ě*;

(3) družbeno-upravnim: ljubljansčina je bila jezik sorazmerno velikega mesta in središče protestantizma na Kranjskem.

Riglerjeve ugotovitve in razlage o ljubljansčini kot glasoslovni osnovi Trubarjevega knjižnega jezika je večji del slovenistične javnosti sprejel, pojavili pa so se tudi ugovori, in sicer:

(1) na biografski ravni: Trubar 1557 sam je zapisal, da piše tako, kot govorijo v njegovi rojstni Raščici;

(2) na glasoslovni ravni: odrazi samo dveh glasov ne morejo biti odločevalni za trditev, da je osnova Trubarjevega knjižnega jezika ljubljansčina;

(3) na metodološki ravni: Riglerjevi izpisi niso sistemski oz. popolni;

(4) na interpretacijski ravni: umestitev glasoslovja Trubarjevega jezika v Ljubljano (z raščiškimi modifikacijami) ni dokazljiva;

(5) na besedoslovni ravni: Trubarjevo besedje kaže na različna narečna področja;

(6) na skladenjski ravni: gradnja Trubarjevih povedi presega tako značilnosti raščiškega kot tudi ljubljanskega govora;

(7) na osebnostni ravni: (a) Trubar ni sistemski shematik, ampak genialni ustvarjalec; (b) Rigler ni verodostojen: njegove trditve o »izmišljanju primerov« niso mogli dokazati niti njegovi branilci.

Navedeni ugovori so fundamentalistični (1), aprioristični (4, 7a) in devterotopični oziroma glasoslovno nerelevantni (5, 6, 7b), odgovora pa sta vredna (2) in (3). Anomalijo odrazov *ō*-ja in *ě*-ja je ugotovil že Oblak 1887, obravnavali pa so jo tudi vsi poznejši raziskovalci glasoslovja Trubarjevega knjižnega jezika: F. Ramovš, M. Mole in M. Rupel – in prav na osnovi te anomalije so utemeljevali svoje teze o neurejeni narečni mešanici Trubarjevega jezika. Za jezikoslovje ima anomalija očitno odločevalno vrednost. Riglerjev vtis, da so si raziskovalci primere celo izmišljali, pa potrjujejo naslednja dejstva:

Ramovš je v *Kratki zgodovini* (1936: 187) zapisal, da je na 26 straneh Katekizma 1575 »zapisan 82-krat ei in 153-krat e < ě, v njegovih prvih knjigah je obratno razmerje: ei prevladuje.« Trditev sem preveril v Katekizmu 1550: odraz e je zapisan 728-krat, odraz ei pa 263-krat. Besede z odrazom ei torej številčno vsaj v prvi od Trubarjevih zgodnejših knjig ne prevladujejo. Če pa bi se izkazalo, da je razmerje v Trubarjevih »prvih knjigah obratno«, bi bil tak izračun glede na Katekizem 1550 samo dokaz več, kako je poljubno primerjalno štetje pojavov metodološko problematično, saj se primerjajo različna besedila, ne pa različne redakcije istega besedila. Morda so nekoliko zanesljivejši indikator podatki o številu odraznih besed: v Katekizmu 1550 je razmerje 45 e : 25 ei. S stališča Riglerjevih ugotovitev je tako razmerje pričakovano: normalni odraza *ě* je v Trubarjevem knjižnem jeziku namreč e, odraz ei se pojavlja samo v posebnih primerih.

M. Molè je v članku *Z historii* (1948: 27) zapisal: »I dlatego w swych dziełach późniejszych, w których poza tym ilość przykładów z -ei maleje, mógł Trubar pisać greih czy veizhen, czego w pierwszym swym katechizmie nigdy nie uczynił.« (Prim. tudi *Začetki* 1968: 83, op.!). Vendar beseda več en ni v nobenem delu, izdanem po Katekizmu 1550, niti 1-krat zapisana z ei.

M. Rupel je v monografiji *Trubar* (1962: 232) zapisal, da je avtor prve slovenske knjige sprva pisal *meistu, leitu, veideti*, pozneje pa da je v številnih primerih sprejel gorenjski e (*mestu, letu, vedeti*), tako da je pisanje ei : e skoraj v razmerju 1 : 2. (Prim. *Začetki* 1968: 13 in 71). Dejansko je »pozneje« Trubar zapisal mesto z odrazom ei več kot 200-krat, z odrazom e pa 3-krat, leto z odrazom ei več kot 130-krat, z e pa 5-krat in vedeti z ei več kot 100-krat, z odrazom e pa 2-krat.

Navidez tehtnejši so pomisleki kritikov v zvezi z Riglerjevo metodologijo, namreč, da ni izpisal vseh pojavitev raziskovanih pojavov in da ni pojasnil načel, po katerih je primere izbiral. Vendar je iz *Začetkov* na mnogih mestih jasno, da je Rigler za odraze *ō*-ja izpisal problematične, s stališča sistemskosti nenavadne ali nepričakovane oblike, zlasti še tiste, glede katerih so že predhodniki opazili nedoslednosti in jih komentirali. Zato je obdelal naglasoslovje obrazila -ost, predložno/predpanske naglasne vplive in besede z novoakutiranim o-jem, ki imajo lahko odraz u (če je bilo podaljšanje zgodnejše) ali odraz o (če je bilo podaljšanje poznejše). Najbolj tipičnih, najpogostejših, problemsko pa povsem neproblematičnih besed z

u < o pa ne navaja (edino za besedo *Bog* je na str. 22 navedel, da je v Katekizmu 1550 v različnih oblikah zapisana 449-krat), tudi v tej kategoriji pa opozarja na izjeme in nepravilnosti.

V zvezi z zapisovanjem odrazov *ě* -ja je Rigler izčrpnjši, saj je zajel in obdelal tako rekoč vse besede, vendar je bil tudi tu racionalen: zlasti zelo številnih pravilnih, sistemskih pojavitev ni izčrpal, zelo skrbno pa navaja izjemne, posebne ali nepravilne primere, ki niso v skladu z večinskimi, temeljnimi značilnostmi. Ker je Rigler izčrpen pri pojavih, ki njegovim sistemskim ugotovitvam nasprotujejo, je metodološko verodostojen.

Sam sem zbral, uredil in številčno obdelal vse zglede Trubarjevega jezika v zvezi z odrazi *ǫ*/o-ja in *ě* -ja, navedene v Začetkih 1968, jih razširil s sorazmerno številnimi podatki iz Ordninge 1564, ki jih navaja Rigler v Problematiki 1977, ter dodal nekaj številke za primere, pri katerih Rigler navaja minimalno število primerov ali jih samo omenja, zaradi regularnosti pa jih besedilno ne lokalizira niti zanje ne navaja konkretnih številčnih podatkov. Namen članka je pokazati številčno in sorazmernostno prepričljivost Riglerjeve ugotovitve o strukturnem razmerju odrazov u/o in e/ei v Trubarjevem knjižnem jeziku.

Skupina O

I. *ǫ*

1. u < *ǫ*

a. Naglas na istem zlogu osnove

Iztočnica	u	o	Opombe
bridkost	3	0	
celost	1	0	
dopolnost			
O	1 ³	1 ²	
grenkost	4	0	
krotkost	r ² /2/	0 ²	
mehkost	1	0	
močnost	2 ²	0	u*
močost	1 ²	0	
mrzlost	1	1	<i>ǫ</i> in í (?)
skrivnost	r /40/	1	rima
slabost	r /7/	0	
slobost	r ² /4/	0	
svetlost	1	0	
svetost	r /93/	0	/*/
šibkost	4	4	<i>ǫ</i> : í
težkost	r /5/	/1/	rima
tihost	2	0	

trdnost	2	0	
trdost	2	0	
večnost	32	1	u*
visokost			
gl.	1 ¹	0	
str.	1 ¹	0	
vrednost	34	0	u*
vročost			
gl.	5 ²	0	u*
str.	12 ²	0	u*
vsegamogočnost	1 ³	0	

Prva skupina u < \hat{o} , ki ima naglas na istem zlogu osnove, je formalno enotna: sestavlja jo 24 besed na -ost. Iz Začetakov 1968: 18 ni jasno razvidno, da sta *slabust* in *slobust* dve pomensko različni besedi. (Morda *slobosti* v Besednem kazalu zato niti ne navaja). Skupno število pojavitev obeh odrazov je 271, nepričakovani odraz o pa se pojavlja 9-krat, in sicer v 6 besedah. Pri *šibkosti*, mogoče pa tudi pri *mrzlosti* gre za dva naglasna vzorca: o-jevski je nenaglašeni (primeri spadajo v skupino V). Vse ostale glasovne izjeme so omejene na 4 besede s po 1-kratno nepričakovano pojavitvijo: v dveh primerih je o zapisan zaradi rime, v ostalih dveh primerih pa gre za napako. Vseh 9 nepričakovanih pojavitev je 3,3 %, 2 napačni pojavitvi pa predstavljata 0,7 % navedenih zgledov.

b. Naglas na različnih zlogih osnove

Iztočnica	u	o	Opombe
mladost			
gl	/2/-	r /?/	r v gradivu n?
str.	16	0	
str. (predl. pred)	3-	10	
M	0	2	
modrost			
gl.	2 ² -	56 ²	o**
str.	81 ²	2 ² -	u**
norost			
gl.	0	12 ¹	
str.	2 ²	4 ^{1,2} -	predl ?.
širokost	0	1 ²	
gost, m	1 /2/	0	Pl \hat{o}
hod	1	0	

Drugo \hat{o} skupino, v kateri so naglasi na različnih zlogih osnove ali na osnovi in obrazilu, sestavlja 6 besed, kar je sorazmerno malo za odkrivanje oziroma potrje-

vanje splošnih zakonitosti, vendar se pri vseh 3 najmočnejših besedah kažejo podobna glasovna odstopanja. Skupno število pojavitev je 197, od teh jih je nepričakovanih 13. (V razpredelnici so označene z znakom –.) To je sicer sorazmerno veliko (6,6 %), vendar ne gre za napake, pač pa za oblike naglasnega vzorca, pri katerem se posplošujejo u-jevske oblike iz stranskih sklonov. Da je bilo izenačevanje po glasovni analogiji v Trubarjevem jeziku že močno, potrjujejo tudi druge besede, npr. *vročost*, *visokost*, ki zgodovinsko sicer spadajo v 2. \hat{o} skupino, vendar so dejansko že prešle v skupino z naglasom na istem zlogu besede. (Gl. nižje.)

c. Naglasni premik zaradi predloga/predpone

Iztočnica	u *	o	Opombe
blago			
O pred	1 /3/–	1 /3/	u*o* ~
bog			
nagl. na osn.	r /86/	2 ¹ –	u**
nagl. na obr.	0	r ¹ /265/	
dom			
na svojem domovi	4 ¹ –	0	~/ó ?
duh			
O pred	1 ² –	r	
O med	22 ^{1,2}	0	
koren			
O	r 2 ¹	1 ¹ –	
oko			
gl.	r 3 ²	0	
predl.	r 3 ¹	0	
izgovoriti			
-l	1 ¹ r	0	
nakloniti			
-l	3	0	
naložiti			
-l	r /15/	1–	/u*/
odgovoriti			
-l	7 ¹ r /33 ¹ /	0	
pokloniti			
-l	4	0	
pooblastiti			
-l	2 ² r	0	
pregovoriti			
-l	9 ¹ r 1 ² –	0	
zgovoriti			
-l	2 ¹ r	0	

zložiti

-l	r /10/	l-	u*
----	--------	----	----

Naglasni premik zaradi predloga neposredno pred odnosnico ali zaradi predpone ponazarja Rigler s 6 samostalniki ter 9 glagoli, skupaj torej s 15 besedami. Vseh citiranih pojavitev je 486, od teh je nepričakovanih 15, in sicer pri 8 besedah: Rigler je problematične pojavitve očitno iskal. Pri skupaj 8 ponovitvah 2 besed (*blago, dom*) gre verjetno za paradigmatško analogijo, pri ostalih 4 besedah (*bog, koren, naložiti* in *zložiti*), ki imajo 5 pojavitvev, pa gre ali za slabljenje predložnega oz. predpanskega naglasnega vzorca ali pa, še verjetneje, za napake.

Vseh 15 nepričakovanih pojavitvev predstavlja 3,1 %, 5 verjetnih napak pa 1 % zajetih primerov.

č. Mešana skupina

Iztočnica	u	o	Opombe
govoriti			
-l	8 ²	1 ²	u**
izpoved	r /62/	1	
odgovor	r ² /36/	2 ²	
pokora	r ² /436/	/1/ ²	.
(ne)pokorni	54 ²	16 ²	u* ljublj./~
nespodoba	2 ²	0	
spodoba	0	1 ²	
poslednji	r /43/	1	
predgovor	/47 ¹ /	1 ¹	
rod			
mn.	r /6/	2 /1/	-ov-
zapoved	r /166/	1	u* M

V skupino je uvrščenih 12 besed. Citiranih pojavitvev je 888, od teh je nepričakovanih vseh 28 o-jevskih oblik. Kar 16 o-jevskih pojavitvev besed (ne)pokorni pripada ali drugemu narečnemu govoru, morda ljubljansščini, ali pa so tvorjene po nedoločni obliki. Pri obeh o-jevskih pojavitvah besede *rod* v množini (*rodovi, rodove*) gre za vpliv skupine -ov, pri *spodobi* gre za akutirano varianto. Nepričakovanih pojavitvev je 3,2 %.

 II. Skupina **ou** / **oi**

a. ov//oi < ov/oi//oi

Iztočnica	u*	o	Opombe
grmovje	0	1	
kos			

O mn.	0	1	
skalovje	0	3	
špelovje	0	1	
vdova			u: nar/~, o: ~ -ov
R mn	1	1	
razbojnik	19	46	
razbojnikov	0	5	
ubojnik	0	17	

V skupino, ki ima 8 besed s skupaj 95 pojavitvami, so zajete besede, v katerih je \hat{o} sestavina dvoglasnika. V Trubarjevem času se je t sicer še govoril velarno, ne dvoustnično, vendar se glede vpliva na izgovor predhodnega \hat{o} ni razlikoval od dvoglasniških zvočnikov. Zaradi težavnosti izgovora se je dolgonaglašeni cirkumflektirani o v položaju pred dvoglasniškim zvočnikom ali ohranil kot o ali pa se premenil z u (glej naslednji oddelek).

Nepričakovanih, izjemnih zapisov (u) je 20, od tega 19 zapisov *razbujnika*. Narejeni so po zakonitosti prve, osnovne skupine (u < \hat{o}), 1 u-jevška oblika *vduu* pa verjetno zaradi izenačevanja z drugimi u-jevskimi oblikami stranskih sklonov. Nepričakovanih pojavitev je 21,1 %.

b. u < ov

Iztočnice	u	o	Opombe
grozdovje	1	0	
vdivstvo	2	0	

Druga podskupina se od prve položajne razlikuje po tem, da izkazuje odraz u. Ima samo dve besedi s skupaj tremi pojavitvami, nepričakovanih odrazov ni.

III. \hat{o}

1. u < \hat{o} '

Iztočnica	u	o	Opombe
moj			
I/T m ed.	r /31/	0	/u**/
D ed.	23	26	rašč.? ljublj.?
ne I m ed. ne D ed.	5	4	rašč.? ljublj.?
nevoljen	8	0	
otročji	2	1	\hat{o} : \hat{o}
pojti			

sed.	10	0	
svoj	r /800/	0	u*
tvoj	r /2000/	0	u*
vesoljni	1	0	
gora			
R mn	4	0	
noga			
R mn	3	0	
otrok			
R mn	7	0	
sirota			
R mn	1	0	
serota			
R mn	0	1	~
sorota			
R mn	0	1	~
voda			
R mn	1	1	=

Skupina ϕ^1 , ki jo sestavlja 12 besed, ima dve opaznejši podskupini, in sicer (a) svojilne zaimke ter (b) samostalnike z ničto končnico v R mn. Vseh pojavitev skupaj je 2930, od teh je nepričakovanih 34, in sicer 30 oblik zaimka *moj*, kar seveda ne more biti pomota, ampak je, po Riglerjevi razlagi, odraz raščiškega ali ljubljanskega govora. Ostale 4 nepričakovane pojavitve pripadajo drugačnim naglasnim paradigmam (*otročji*), postopku dehomonimizacije (*voda*) ali pa glasovnemu izenačevanju paradigme (*serota/sorota*). Vseh nepričakovanih (o-jevskih) oblik je 1,2 %.

2. o < ϕ^2

Iztočnica	u	o	Opombe
(ne)pokoren	2 ²	14 ²	$\phi : \phi$
(ne)pokornik	7	11	$\phi : \phi$
(ne)pokornost	0	r /8/	
(ne)pokorščina	0	r (317)	
nevolja	2	4	
oblat	0	1	
zastopnost	0	r ¹ /139/	
polnost	0	r ¹ /44/	

V skupini ϕ^2 je 12 besed, od katerih jih je 8 iz iste besedne družine, vseh ponovitev skupaj pa je 549. Tri besede so 13-krat (2,4 %) zapisane z za skupino nepričakovanim odrazom u. Pri 9 primerih je vzrok analogija po drugi naglasni

paradigmi, za 2 u-jevski zapisa *nevolje* pa Rigler ne vidi jasne sistemske naglasne podlage. Pleteršnik 1894 pri *nevolji* res navaja samo akut, Rigler sam pa v SSKJ navaja tako akut kot cirkumfleks.

IV. o < ô

Iztočnica	u	o	Opombe
dolgota	0	2 ²	
globokota	0	4 ³	
hudoba	6	3	T ed, I mn, ~
krotkota	1 ²	7 ²	
ostroba	0	4 ²	
skopota	0	1 ²	
skrunoba	0	1	
šibkota	0	11	
širokost	0	1 ¹	
širokota	0	3 ²	
tihota	0	2	
visokota	0	3 ²	

Skupina obsega 12 besed z 49 pojavitvami. Nepričakovanih odrazov u je 7 (14,3 %). Vsi se dajo utemeljiti s paradigmo cirkumflectirane variante.

V. o < o

Iztočnica	u	o*	Opombe
(ne)čistost	0	r /84/	
(ne)milost	0	r /351/	o*
(ne)strohnilost	0	r /2/	
(ne)žihrost	0	r /19/	
debelost	0	1	
globokina	0	3	
globoščina	0	4	
gvišnost	0	r 6	
hočljivost	0	r /21/	
hotljivost	0	r /3/	
lakomnost	0	r /25/	
nemarnost	0	r /16/	
nevernost	0	r /5/	
nevrednost	1	8	
nizkost	0	r /3/	
obilnost	0	r /6/	
pohlevnost	0	r /5/	

potrebnost	0	r /1/
pravičnost	0	r /2/
prijateljnost	0	r /3/
starost	0	r /13/
trezivost	0	r /9/
velikost	0	r /5/

pojti			
-ti	12	14	nagl. na obr.
vel.	13	17	nagl. na obr..

Skupina je sestavljena iz 27 samostalnikov, od katerih jih je 25 tvorjenih z nenaglašenim obrazilom -ost, ter iz 2 oblik glagola *pojti*. Od skupaj 652 pojavitev je nepričakovanih odrazov (u) 26, tj. 4 %. Pri samostalniku jo povzroča cirkumfleks na obrazilu, kar pomeni, da se predponski premik ni realiziral, pri glagolu pa gre za varianto z zgodaj podaljšanim akutom.

Skupina Ě

I. e < ě

Iztočnica	→ e	→ ei	e →	ei →	Opombe
beg	3	0	4	1	ě? #
bežati					
-ti	8	2	2	3	
sed.	12	3	2	3	
-l	13	2	5	8	
vel.	5	1	0	4	
pobegnik	1	0	0	0	
pobegniti	11	0	1	1	
pribega	1	0	0	0	
pribežati					
sed.	1	0	0	0	
-l	1	0	0	0	
ubežati					
-ti	1	2	0	0	
sed.	1	0	0	2	
-l	1	1	0	0	
bel	10	4	18	17	e* =
obeliti	0	0	0	1	
pobeliti	3	0	1	0	
beseda	352	0	78 /700/	0 /2/	e**

bled	2	0	0	2	
bolezen	96	0	37	11	e → ei*
boleti	1	0	0	0	
breg	4	0	0	4	
cegel	2	0	1	0	
cel	63	2	27	1	e**
cvet	1	1	0	9	
cvetje	1	0	1	0	
cvesti					ə
-ti	1	1	0	0	#
sed.	1	0	0	0	
č(r)evelj	14	0	7	0	e*
človek					
str.	69	0	53	81	e**
čreda	2	0	0	0	
črednik	0	0	1	0	
čreva	1	0	1	0	
dečla	79	0	27	0	
dečelstvo	2	0	2	0	
dekla	36	0	23	1	
deklica	29	0	18	2	
ded	0	0	0	1	
dedec	1	1	0	0	
delati	201	7	132	2	e**
delo	210	15	71	2	e*
pridelati	1	0	0	0	
dodelati	1	0	1	0	
delavec	21	0	22	0	
delavski	0	0	1	0	
delavnik	0	0	1	0	
pridelanje	1	0	0	0	
delaven	2	0	1	0	
delov	0	0	1	0	

devati	7	0	2	1	
odetal	1	0	1	0	
odetel	1	0	1	0	
pridevek	6	0	2	0	
razdevati	2	0	0	0	
razodeti					
3 sed	4	0	1	0	
-ti	18	0	4	3	
-l	8	0	1	0	
razodevati	25	0	17	0	
zadevati	1	0	0	0	
Dolenjec	1	0	1	0	
dolenji	2	0	0	0	
dolenjski	0	0	1	0	
dremati	6	0	2	0	
dreti	1	0	0	0	
izdreti	4	2	1	0	
odreti	0	0	1	0	
podreti	0	0	0	1	rima
razdreti	8	0	4	0	
zdreti	0	0	1	0	
drevo	7	0	0	0	
drevje	11	0	6	0	e*
gneздо	8	0	2	3	
gnezditi	3	0	1	0	
goleno	3	0	3	1	
golen prid.	1	0	0	0	
gorenji	1	0	0	0	
goreti	10	0	15	4	
zgoreti	1	0	6	1	
gosenica	1	0	0	0	
greh	523/607	0 /3/	77	24	e**
grešen	0 (26)	0	4	0	
grešiti	2	0	4	2	e*
grešnica	0	0	1	0	

J E Z I K O S L O V N I Z A P I S K I 7 • 2 0 0 1 • 1-2	grešnik	5 (65)	0	23	2	
	pregreha	1 /11/	0	3	1	e*
	pregrešen	0 (2)	0	1	0	
	pregrešenje	0	0	1	0	
	pregrešiti	/6/	0	0	0	
	grevati	14	0	5	1	
	greva	1	0	0	0	
	grevinga	23	0	8	0	
	zgrevati	4	0	1	0	
	grmeti	1	0	1	0	
	hiteti	2	0	0	1	
	hoteti	63	0	37	4	e*
	ne imeti					e** prp
	sed.	98 ps	1ps 16 pn	2 ps	1 ps 38 pn	
	izpleti	2	0	1	0	
	izpremiti					
	-l	2	2	0	0	
	-n	1	0	0	1	
	kamela	5	0	2	2	
	kamelski	0	0	1	0	
	kapela	5	0	8	0	
	kapelica	2	0	0	0	
	kedem	4	0	0	0	: teden
	keha	23	0	2	12	
	kehov	2	0	2	0	
	koleno	12	0	13	0	
	kopel	5	0	1	0	
krdelo	28	0	10	0	e*	
krdelce	1	0	0	0		

kregati	31	0	10	6	
kreg	65	2	21	13	e*
kreganje	1	0	0	1	
skregati	1	0	1	0	
ledik	8	0	2	0	
len	3	0	3	0	
lep	68	14	22	13	=
lesti					
-l	0	1	0	0	
leščerba	9	1	9	1	
leteti					
-ti	1	0	1	0	
-l	1	3	1	2	≈ letati
obleteti					
-l	1	0	0	0	
lev	13	0	10	0	
levski	0	0	1	0	
levi	3	0	4	0	
medved	4	0	5	0	
meh	1	1	0	0	
meniti	8	10	15	15	e*** =
menjenje	0	1	0	0	
mneti	1	0	0	0	
pomeniti	12	1	73	21	
pomenjenje	0	2	0	1	
menjati					prp (ń)
-l	0	1	1	0	
menjavec	1	0	0	0	prp (ń)
premeniti	2	0	2	0	
mesec	31	1	13	3	
mesečen	3	0	2	0	

mešati	2	0	0	0	
primešati	1	0	0	0	
zmešati	11	1	6	1	e*
zmešanje	1	0	0	0	
mleko	8	0	9	0	
mlečen	0	0	1	0	
mleti	4	0	0	2	
mreža	33	0	2	11	
nedelja	76	0	55	1	
nedeljski	8	0	1	0	
ponedeljek	3	0	3	0	
nedrje	4	0	0	0	
nekaj	2	0	1	0	
Nemec	6	0	6	0	
nemški	25	0	19	0	
nemščina	2	0	0	0	
znetiti	0	1	0	1	= ?
obedovati	1	0	1	0	
odobedovati	1	0	1	0	
obesiti	18	0	11	2	
obešati	3	0	4	0	
obetati	1	0	0	0	
obleči	51	6	8	13	
izleči	7	0	2	0	
sleči	1	0	0	0	
obrest	3	0	1	2	
odpreti	7	1	3	5	
zapreti	1	1	4	0	
odvetnik	7	0	8	0	e*

omesiti	2	0	1	0	
opresen	3	0	3	0	
opresnik	1	0	1	0	
osobenjik	5	0	3	0	
otrpneti	1	0	0	0	
obtrpneti	2	0	0	1	
ozreti	1	0	0	0	
pena	2	0	5	0	kazen
pestovati	1	0	1	0	
pestinjica	1	0	1	0	
pešec	1	0	0	0	
petje	27	0	6	11	
naprejpetje	19	0	0	0	
pevec	4	0	1	0	
plena	0	0	0	2	
pleve	4	0	5	0	
popleniti	2	0	0	1	
potreba	5	0	47	4	e**
potreben	1	0	8	1	
požreti	2	0	3	2	
požrešen	3	0	2	1	
požreščina	1	0	3	1	
požreh	3	0	2	0	
prednji	1	0	0	0	
odspred	2	0	0	0	
odspreda	16	1	37	1	
spreda	0	0	1	0	
sprednji	0	0	3	0	
preprost	7	0	1	0	

popretiti	0	1	0	0	
prevečati	1	0	0	0	
procesija	3	0	1	0	
reč	40	2	11	33	e**
redok	0	0	1	0	
reka	12	0	10	0	
repen	1	0	0	0	repa
rešiti	67	1	23	0	e*
odrešiti	85	0	51	1	
reva	4	0	0	0	e**+reven 85
reven	8	0	0	0	
rezati	12	1	6	2	=
izrezati	0	2	0	0	
neobreza	11	0	0	1	
neobrezan	2	0	1	0	
obreza	33	1	9	1	
obrezanje	1	0	0	0	
obrezati	40	1	6	7	
obrezovanje	2	0	0	0	
obrezovati	5	0	0	0	e*
odrezati	2	0	1	0	
razrezanje	1	0	1	0	
sedeti	25	0	11	1	
sesti					
-ti	2	2	2	3	#
-l	1	6	1	5	=
posesti					
-ti	2	0	1	1	
-l	10	0	6	5	
sekati	7	0	3	0	
izsekati	7	0	3	0	
obsekati	1	0	0	0	
odsekati	19	0	11	0	
posekati	12	0	3	1	

razsekati	4	0	2	0	
usekati	2	0	0	0	
sečan	1	0	0	0	
senca	22	0	20	0	
obsenčiti	4	0	2	0	
obsenčevati	1	0	1	0	
skleda	13	0	2	5	
skledica	0	0	1	0	
škudela	0	0	3	0	
skrbeti	10	0	4	3	
oskrbeti	4	0	0	1	
slednji	11	4	1	0	e**
slep	22	0	12	6	
slepec	53	1	21	2	
oslepiti	4	0	3	0	
Slovenec	23	0	0	1	e*
Sloven	3	0	11	0	
slovenski	46	0	24	1	
slovenščina	2	0	0	0	
smrdeti	0	0	1	0	
smreka	1	0	0	0	
sneg	6	0	3	1	
snežen	1	0	0	0	
sosed	24	0	10	0	
soseden	3	0	1	0	
soseščina	1	0	1	3	
sreda	42	14	21	7	= ?
srednji	4	0	1	0	
srednik	5	0	2	0	
stena	6	0	4	2	
stleči	1	0	0	0	

streči	29	0	17	1	
streha	16	0	3	5	
streljati	4	1	1	0	=
strel	1	0	0	0	
strela	11	0	2	0	
ustreliti	0	1	0	0	
sveča	8	1	8	1	
svečnica	2	1	1	1	
svečničen	1	0	0	0	
svečnik	4	1	12	2	
špegel	2	0	2	0	
šumeti	1	0	0	1	
tekati	1	0	1	1	
trebiti	1	0	1	0	
iztrebiti	5	0	0	0	
potrebiti	1	0	0	0	
trebuh	12	0	11	2	e*
treskati	2	0	2	0	
tresk	0	1	1	0	
treskanje	0	0	2	0	
tretri	3	0	0	0	
potretri	2	0	0	0	
stretri	9	0	0	0	
zatretri	24	1	14	1	rima
treziv/trezev	22	0	16	0	
trezivost	3	0	4	0	
trpeti	87	0	51	7	e*
pretrpeti	13	0	32	0	
strpeti	2	0	7	0	
umreti	58	1	6	16	
vcepiti	4	0	4	0	

vedro	1	0	0	1	
vehati	1	0	0	0	
večen	r /50/	0	77	0	e**
vek	7	1	1	1	
vekoma	r /30/	0	56	0	e**
veleti	0	0	0	1	
velnica	1	0	0	0	
veroh	2	2	2	0	prevzeto
ves str.	161	6	190	10	e**
vleči	57	0	24	7	
izvleči	7	0	1	0	
odvleči	15	0	6	0	
povleči	1	0	0	0	
privleči	2	0	0	0	
zavleči	1	0	0	0	
vreči	7	0	2	2	
odvreči	1	0	0	0	
podvreči	4	0	0	1	
zavreči	18	0	2	1	
vreden	87	0	51	3	e*
nevreden	2	0	1	0	
nevrednost	9	0	0	0	
zleg	42	0	36	3	
zrel	1	0	1	0	
želeti	28	0	5	7	
železo	6	0	3	0	
železen	8	1	8	0	
živeti	28	2	12	13	
oživeti	0	0	1	0	

žleza	4	1	1	0	
žrebski	0	0	1	0	
-ějši	67 /22/	14 /10/	17	14	ei ~ -eje
M mn. o/i	99	10	58	11	e* ~ ed.

Skupina e, ki je od vseh največja, zajema 306 besed in 2 oblikoslovni kategoriji, skupaj 308 enot, ki imajo pred 1574. letom 5663 pojavitev, od teh 206 ei. Nepričakovanih pojavitev je torej 3,6 %. V obdobju od 1574 dalje je 3569 pojavitev, od teh je nepričakovanih 606, tj. 17 %. Razmerje med pojavitvami ei v obeh obdobjih je 206 : 606, kar pomeni, da se je število ei-jev v drugem obdobju povečalo za skoraj trikrat, glede na manjše število pravih oblik pa celo še večkrat.

Na izjemne pojavitve odraza ei so vplivala zlasti tri druga načela Trubarjevega koncepta knjižnega jezika:

Odpravljanje homonimije (načelo ei =): *lep* (14) – *z lepim* : *s slepim?*; *sreda* (14) – 'dan' : 'sredina'; 5 besed družine *meniti* (14) : *meni*, zaim.; -l glagola *sesti* (6) : *sedlo*; 4 besede iz družine *rezati* (5) : *režati*; *bel* (4) : *beliti*; glagol *streljati* (2) : *strela*, ž in morda tudi *znetiti* (1). K tem bi mogli prišteti še 15 pojavitev besede *delo* in 7 ponovitev oblik *delati*, pri katerih je bilo zaradi kompliciranega trojnega razlikovanja (*del*, m : *delo*, s : *dela*, sed.) težje ohraniti sistemsko urejenost. Z načelom ei = se da pojasniti 82 nepričakovanih pojavitev odraza ei.

Analogija (ei ~ ali ei ≈) se uveljavlja zlasti v oblikoslovnih kategorijah (34), razen tega pa še pri *leteti* (3) ≈ *letati* in *ustreliti* 1 ≈ *streljati*. Analogija pojasnjuje 37 nepričakovanih odraznih pojavitev.

Glasovno okolje (ei #) je vplivalo na 22 pojavitev odraza ei: pri *človeski* (10), *cesti* (7), *sesti* (2), pri *mescu*, *cvesti* in *lesti* pa po 1-krat.

Pravopisni razlogi so vplivali na zapise z ei pri glagolu *ne imeti* (16 zapisov sedanjika tipa *ne imam* in 1 *neimam*) in podobno – zaradi zapisovanja glasu ŋ – tudi pri *menjati* (1), medtem ko je pri obeh glagolih (*u*)*bežati* (10) vplival izgovor z glasom j, ki se sicer pojavlja tudi v govorih, ki ne pripadajo področju ei < ě.

Pri *cvesti* (1) gre za refleks ə, pri zatrei (1) je razlog rima, pri prevzeti besedi *veroh* pa morda nemška glasovna oblika.

Večje število pojavitev odraza ei ima Trubar še pri *obleči* (6), *ves* (6), *slednji* (4), med nekaj več kot 1000 upoštevanimi pojavitvami besede *greh* so tudi 3 zapisi *greih*, med tudi pogostimi zapisi besede *reč* sta tudi 2 zapisa z ei ipd., kar so seveda samo napake. Pri pojavitvah odraza ei v manj frekventnih besedah pa je morda vplivala prav redkost pojavitve oziroma slabša uzaveščenost sistema.

V obdobju pred 1574 je skupaj 173 nepričakovanih, a razločljivih pojavitev besed z ei. Povzročile so jih kolizije Trubarjevih sistemskih načel in pravopisno-izgovorne posebnosti. Tako ostaja sistemsko nepojasnenih samo 33 oblik z ei, tj. 0,6 % vseh odrazov ě.

II. ei < ě

1. ei =

Iztočnica	→ ei	→ e	ei →	e →	Opombe
leto	98 r	2 /2/	40	1	ei * : le-ta
leten	1	0	0	0	
letina	2	1	6	1	
letošnji	0	4	0	0	
letovati	1	0	0	0	
poleti	0	0	1	0	
letati	1	0	1	0	le-ta
svét m	219(150)	2 (5)	87	3	ei** svét a o
posveten	3	0 /2/	0	0	
svét	10	9	3	0	svét 1,2
svetovati	4	22	3	4	≈ svét
svetovanje	0	2	0	0	
svetiti	18	9	18	0	: svét 1, 2
osvetiti	2	0	0	0	
razsvetiti	6	9	7	4	
svetel	0	0	1	0	
svetilen	1	0	1	0	
del	78	3	39	0	ei** : del/o/ati
deliti	2	0	0	0	
obdeliti	1	7	0	3	
podeliti	4	1	0	3	
razdeliti	7	5	4	3	
dete	56/40/	3 /1/	22	0	: dète?
peča ž	2	0	0	1	: pèči: peč ž
peniti	1	0	0	1	: pena ž 1, 2
peti, pojem	65	0	22	0	: pèti
zapeti, -ojem	3	0	1	0	: zapeti -nem
pométati	2	2	3	0	: pometáti
pometanje	0	0	1	0	
préd	0	0	3	0	: prèd
véža	1	1	0	0	: vèža

V skupini ei =, nastali zaradi hotenja razlikovati homonime, je Rigler zbral 7 besednih družin s skupaj 25 besedami ter še 6 drugih, »osamljenih« besed. V obdobju pred 1574 je skupaj zapisanih 870 pojavitev, od teh je nepričakovanih 92, tj. 10,6 %. V osnovnih, dejansko homonimnih oblikah se nepričakovani odraz e pojavi samo 39-krat, kar pomeni, da je napak 4,5 %, vse ostale pojavitve pa nastopajo v izpeljankah, kjer je pravilo odpravljanja homonimov lahko delovalo samo po sistemski analogiji in zato nedosledno. Takih analognih pojavitev je 53, tj. 6,1 %. V obdobju od leta 1574 dalje je besednih oblik z nepričakovanim e 24 od skupaj 287 odraznih pojavitev. Nepričakovanih pojavitev je torej 8,4 %, ob dejanski homonimiji pa se e pojavi le 6-krat: napak je torej 2,1 %.

Razlog je razumljiv: odpravljanje homonimije je bilo močno pri osnovnih homonimnih oblikah, pri njihovih izpeljankah in sestavljenkah pa to ni bilo več tako potrebno. Kadar se je odraz ei pojavil tudi pri le-teh, je delovalo načelo analogije. Največ omahovanja je vidno pri družini *svèt*, kjer je šlo za komplicirano diferenciranje od dveh homonimov: tako samostalnika *svét* kot pridevnika *svét*, ter pri družini glagola *svetiti*. Posebej je vredno opozoriti na besedo *dete*, pri kateri se pojavi oblika z odrazom e samo kot napaka, pa vendar Rigler za tako rekoč dosledno pisanje odraza ei ni našel potrditve v kakem izpričanem oziroma arhivsko dokumentiranem homonimu.

2. Analogija ~

a. ei ~

Iztočnica	→ ei	→ e	ei →	e →	Opombe
deti					
3. sed.	30	0	4	0	ei*
ne 3. sed.	17	1	2	0	ei**
izdeti					
-ti	0	0	1	0	
-l	0	1	0	0	
odeti					
-l	2	0	1	0	
prideti					
3. sed.	2	0	1	0	
razdeti					
3. sed.	5	0	0	0	
razodeti					
3. sed.	4	0	1	0	
-ti	0	18	3	4	
-l	0	8	0	1	
zadeti					
-ti	0	1	1	0	
-l	0	4	0	0	

imeti					
-ti	102/71/	1 /4/	62	3	ei*
-l	1r /32/	15	4	7	
jesti					
3. sed.	15	0	2	0	
ne 3 sed.	18	2	5	0	
-ti.	36	7	r	4	ei* (<200 ei)
-l	14	1	12	2	
izjedati	2	0	1	0	
jed	11	3	7	2	1-krat kyedi
snesti					
3. sed.	0	0	1	0	
ne 3 sed.	0	1	0	0	
-ti	0	1	1	0	
-l	1	2	1	1	
-n	1	2	0	2	
ujedati	0	1	0	0	
ne biti					
3. sed /(-l)	119	1	0	0	ei**
ne 3.sed.	37	31	1	7	
povedati					
3. sed.	r /4/	0	r	0	
ne 3. sed.	50	0	17	2	
-ti	21	14	2	8	v CO -ti in -l skupaj
-l	11	8	2	5	29 ei, 2 e
-n	1	5	1	1	
dopovedati					
-ti	1	0	0	0	
izpovedati -vem					
ne 3. sed.	2 /3/	0	0	0	
-ti	1	0	0	0	
izpovedati se					
~am se					
3. sed.	0	1 /3/	0	0	
odpovedati -vem					
ne 3 sed.	0 /3/	0	1	0	
-ti	2	0	0	0	
prepovedati					
-ti	1	0	0	0	
-dam, sed.	0	0 /1/	2	0	
spovedati -dam,					
sed.	3	8	2	3	

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 7•2001•1-2	spovedati, -vem					
	3. sed.	2	0	0	0	
	zapovedati, -dam					
	sed.	0	1r/8/	0	40	e*
	zapovedati, -vem					
	3. sed.	r 4	0	r 1	0	
	ne 3. sed.	3	0	2	1	e*
	-l (-em/-am)	0	56	3	46	
	prekleti					
	3. sed.	2	0	0	0	
	smeti					
	3. sed.	5	0	2	0	
	ne 3. sed.	4	8	2	2	
	-l	2	3	0	0	
	strohneti					
	3. sed.	2	0	0	0	
	-ti.	0	0	0	1	
	umeti					
	3. sed.	5	0	1	0	
	ne 3. sed.	0	0	1	0	
	-ti	4	0	3	0	
	-l	4	0	0	0	
	razumeti					
	ne 3. sed.	0	3	2	0	
	-ti	1	4	0	0	
	-l	1	6	1	0	
	vedeti					
3. sed.	7	0	0	0	ei*	
ne 3. sed.	28	0	4	0	ei**	
-ti	81	1	52	1		
-l	r /20/	1	r /20/	0	/e*/	
vedeče	4	0	2	0		
nevedeče	0	0	2	0		
vedeoč	0	1	0	1		
védenje	4	0	1	0		
zvedeti						
3. sed.	3	0	0	0		
ne 3. sed.	2	0	0	0		
-l	5	0	2	0		

verdeti					
3. sed.	3	0	0	0	
vel.	1	0	0	0	
dva					
I	16	0	20	0	
ne I	14	0	10	0	ei*
oba					
I	1	0	5	0	
ne I	0	1	1	1	
ta	258	3	109	84	ei** eim : em = 95 : 28 eimi : emi= 14 : 65 : teh
potehmal	0	5	0	6	
dosehmal	0	0	0	1	
odsehmal	0	1	0	1	
kje	14	0	10	0	ei**
venovrej	1	0	0	0	
vmej	4	0	7	0	ei*
vmes	0	0	2	0	#
M sam./prid.	135	0	37	0	ei*
ne M sam	2	0	2	0	ei**
-eimi prid./štev.	4	7	6	0	

Skupina ei ~ obsega besede, ki se v 3. os. sed. (*iei*) ali sploh (*kei*) končujejo na -ei, po zakonu analogije pa so prevzele odraz ei tudi ostale oblike iste besede. Skupina je sestavljena iz 4 podskupin: glagolske, zaimenske, oblikoslovne in mešana. Glagolsko sestavlja 5 družin s skupaj 27 glagoli, razen tega pa še 6 »osamljenih«
glagolov. Zaimensko podskupino sestavljajo oblike zaimka *ta* ter 3 prislovni sklopi, tvorjeni z zaimkom. Oblikoslovno skupino sestavljajo 3 oblikoslovne kategorije, v mešani podskupini pa so samostalniki, števniki, predlogi in ostali prislovi. Vseh besed skupaj je 43 + 3 oblikoslovne kategorije.

V obdobju pred 1574 je 1522 pojavitev, od teh je 253-krat zapisan nepričakovani odraz e, v obdobju od 1574 dalje pa je 685 pojavitev, od teh je 237 nepričakovanih odrazov e. V prvem obdobju, ki nas posebej zanima, je nepričakovanih pojavitev 16,6 %, notranjo strukturo navedenih odstotkov pa se da prikazati natančneje. V skupini besed in kategorij z izglasnim -ei (3. os. sed. gl. na -em, 5 drugih besed in 2 oblikoslovni kategoriji) je 399 pojavitev, od teh sta nepričakovani 2 e, tj.

0,5 %. Tako nizko število napak je razumljivo, saj je izglasni -ei merilo za uvrstitev besede oz. kategorije v obravnavano skupino.

Drugo skupino sestavljajo oblike sedanjika, ki niso zajete v prejšnji skupini, ei pa so dobile po vzoru 3. osebe sedanjika – skupaj 240 pojavitev, od teh je nepričakovanih 68 e, tj. 28,3 %. Ostalih glagolskih oblik (-ti, -l, -n, -č) je skupaj 587, od teh 164 e, tj. 27,9 %.

Zaradi zelo visokega števila pojavitev je smiselno v posebno skupino uvrstiti oblike zaimek *ta*: vseh zapisanih pojavitev je 261, od teh 3 nepričakovane pojavitve, tj. 1,1 %. Vse ostale besede z ei znotraj besede imajo 35 pojavitev, od teh 16 e, tj. 45,7 % nepričakovanih.

b. ei ≈

Iztočnica	→ ei	→ e	ei →	e →	Opombe
greti					
-l	1	0	1	0	
segreti se					
vel. mn.	0	0	1	0	
šteti					
-ti	2	9	0	0	
-l	2	2	0	0	
prešteti					
-ti	0	4	3	5	
zdeti se					
-ti	1	0	0	0	
-l	4	7	2	1	
umetal	2	0	2	0	
umetel	1	0	0	0	
umetolost	0	0	2	0	
umetalen	3	2	1	1	
umetelen	0	1	1	1	
neumetelen	0	1	0	0	
sevec					
I	3	1	2	1	
ne I	0	2	0	1	
seme					
I	76	6	21	0	
ne I	6	54	10	10	
smeh	3	1	0	1	

veter	43	10	21	1
teden	2	0	0	0

Drugo na analogiji temelječo skupino $ei \approx$ sestavljajo besede, v katerih je odraz ei zapisan po kaki sorodni besedi, v kateri glasu e etimološko upravičeno sledi glas j oz. i . Skupino sestavlja 16 besed, med katerimi ima največjo družino *umetal*. Vseh obravnavanih pojavitev pred 1574 je skupaj 249, od teh je 149-krat zapisan ei , 100-krat pa nepričakovani e , od 1574. leta dalje pa je 89 pojavitev, in sicer 67 ei : 22 e . V prvem obdobju je torej 40,2 % nepričakovanih pojavitev, v drugem pa 24,8 %, kar je razumljivo, saj je odraz ei v drugem obdobju nasploh pogostejši. Oblike z e prevladujejo pri treh besedah, v dveh pa sta odraza bolj ali manj izenačena. Pri besedi *seme* je v glavnih sklonih praviloma zapisano ei , v stranskih pa e : Trubar si je torej izoblikoval paradigmatško ureditev gl. skl. ei : str. skl. e .

3. Položajna skupina

ei #

Iztočnica	→ ei	→ e	ei →	e →	Opombe
jezditi	4	0	9	1	
jezdec	0	0	4	3	
les	2	2	2	0	
mesto	208	2	98	0	ei^{**}
mesten	0	0	1	0	
namestnik	0	0	1	0	
nevesta	4	5	25	1	
pesek	5	2	6	0	
pesem	69	0	12	2	$\approx ?$
res	4	0	0	0	
špes	1	0	0	0	
vest	68	0 /2/	10	0	
svest	2	0	0	0	
zvest, prid.	37	1 /4/	26	2	ei^{**}
nezvest	0	1 /1/	0	0	
zvest ž	/4	0	0	0	

nezveščina	5	2	2	1
zveščina	15	0	5	1
zvezda	32	0	22	0
cesta	7	22	0	15
človeski	10	85	36	13
človestvo	0	28	18	1

V skupini ei #, v kateri se ē realizira kot ei, kadar stoji pred soglasniško skupino -s/zC ali pred končnim sičnikom, je Rigler zajel 22 besed. V obdobju pred 1574 je skupaj 634 pojavitev, od teh je nepričakovanih 157, tj. 24,8 %. V obdobju od 1574 naprej je skupaj 317 pojavitev, od teh je 40 (16,6 %) nepričakovanih. V drugem obdobju je nepričakovanih pojavitev manj, saj se je pojavljanje odraza ei zvišalo nasploh. Vzrok za visok odstotek neuveljavitve analogije so tri na koncu razpredelnice navedene besede, v katerih prevladujejo nepričakovani odrazi: 15 ei : 35 e. Pri *človeski* in *človestvo* je oblike z odrazom e verjetno generirala beseda *človek* iz skupine e, pri *cesta* pa se sistemskega vzroka ne da določiti.

*

Skupina O zajema 132 besed, ki imajo skupaj 6120 pojavitev. Od 165 (2,7 %) nepričakovanih odraznih pojavitev je samo 9 (0,1 %) pojavitev napačnih, tj. akcentsko kakorkoli neutemeljenih.

V skupini Ě je zajetih 418 besed + 5 oblikoslovnih oblik. V prvem obdobju (do 1574) je 8938 pojavitev, in sicer je v skupini e 5663 pojavitev z 206 (3,6 %) nepričakovanimi, ki vključujejo 33 (0,6 %) v vsakem pogledu napačnih odrazov.

V skupini ei = je vseh pojavitev 870, in sicer 92 nepričakovanih (10,6 %), od teh je povsem napačnih 39 pojavitev (4,5 %).

V skupini ei ~ je skupaj 1522 pojavitev, od teh je 253 e, tj. 16,6 % nepričakovanih, povsem napačni pa sta samo 2 pojavitvi (0,1 %) iz izglasnega dela skupine. Analogija se v ostalih glagolskih oblikah, ki imajo 827 pojavitev, ni uveljavila v 232 primerih, tj. 28,1 %. V 35 oblikah z odrazom znotraj besede se analogija ni uveljavila v 16 primerih, tj. v 84,2 %. V zelo visokem številu se je uveljavila v oblikah zaimka *ta*: od 261 pojavitev so samo 3 neanalogne (1,1 %).

V skupini ei ≈ je od skupaj 249 pojavitev nepričakovanih 100 (40,2 %).

V skupini ei # je v prvem obdobju 634 pojavitev, od katerih je 157 e, nepričakovanih pojavitev je torej 24,8 %.

Iz navedenih podatkov je razvidna velika razlika med osnovno skupino, v kateri je pričakovan odraz e, in 4 ostalimi skupinami, v katerih je pričakovan odraz ei. Ta odraz je Rigler poimenoval izjemni odraz. Osnovni odraz se ni realiziral v 3,6 %, izjemni izraz pa se ni realiziral v povprečno 23,1 %.

V obdobju po 1574 je v Ě skupini 4947 pojavitev.

V članku obravnavana skupina Ě ima v obeh obdobjih skupaj 13 885 pojavitev, skupaj z vsemi pojavitvami iz skupine O pa se število pojavitev povzpne na 20 005. Če odštejemo 7300 naših dopolnitev in dopolnitev iz Problematike 1977, je v Začetkih 1968 skupaj 12 700 pojavitev odrazov *ō/ô/o* in *ě*. V Začetkih pa je Rigler

obdelal tudi druge glasoslovne, oblikoslovne, pravopisne in deloma tudi besedostvorne značilnosti tako Trubarjevega jezika kot jezika vseh drugih protestantov 16. stol., ki so pisali slovensko, povrh pa še EiL 1613.

Če za merilo vzamemo 12 700 pojavitev na 70 straneh Začetkov, je gradivskih besed za druge jezikovne značilnosti na 110 straneh Začetkov še 20 000.

Številčna obdelava (nekoliko izpopolnjenega) gradiva o odrazih u < **o/ó** in e/ei < **ě** v Trubarjevih delih prepričljivo kaže zavestno sistemsko strukturiranost njegovega knjižnega jezika.

Znamenja in krajšave

–	sistemsko nepričakovano
#	položaj pred -s/z(C)
*	še veliko zgledov (Rigler)
**	še zelo veliko zgledov (Rigler)
/	ali
//	moj dodatek
?	vprašljivo
~	analogija -ei
<	v
=	homonimija
>	iz
≈	analogija -j
→ e/ei	e/ei do leta 1574
e/ei →	e/ei od leta 1574
1 ^{1,2,3}	opisovani glas je prvi, drugi, tretji od enakih v besedi
C	soglasnik
CO	Cerkovna ordninga 1564
D	dajalnik
ed.	ednina
EiL	Evangelia inu Lystuvi, Nemšhki Gradez 1613
gl.	glavna sklona
I	imenovalnik
-l	opisni deležnik
ljublj.	ljubljsko
LMS	Letopis Matice slovenske
LZ	Ljubljanski zvon
M	mestnik
m	samostalnik moškega spola
med	med predlogom in odnosnico je beseda
mn.	množina
-n	trpni deležnik
nagl.	naglas
nar.	narečno

O	orodnik
obr.	obrazilo
Pl	Pleteršnik
pn	pisano narazen
pred	predlog neposredno pred odnosnico
predl.	predlog
prid.	pridevnik
prp	pravopis
ps	pisano skupaj
r	redno (Rigler)
R	rodilnik
rašč.	raščiško
s	samostalnik srednjega spola
sam.	samostalnik
sed.	sedanjik
Seminar	Zbornik predavanj, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture
SR	Slavistična revija
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
str.	stranski skloni
štev.	števnik
T	tožilnik
-ti	nedoločnik
vel.	velelnik
ž	samostalnik ženskega spola

Navedenke

- ENE DVHOVNE PEISNI, v'TIBINGI 1563.
 EVANGELIA INV LYSTVVI, prevedel J. Čandek, redigiral T. Hren, v'Nemfhkim Gradzu 1613.
 Kidrič, F., *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*, Heidelberg 1919.
 Kopitar, J., *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach 1808.
 Logar, T., Glasoslovne in oblikoslovne variante v jeziku Trubarjeve Cerkovne ordninge, *Seminar 12* (1976), 17–25.
 Molè, M., Z historii praslówiańskiego ě w słoweńskim, *Rocznik Slawistyczny 16* (1948), 24–27.
 Oblak, V., Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja, *LMS 1887*, 259–315.
 Obvestilo 1611: I. Vrhovec, Slovenski listič iz leta 1611, *LZ 6* (1886), 253–254.
 Pleteršnik, M., *Slovensko-nemški slovar I, II*, Ljubljana 1894, 1895.
 Pohlin, M., *Kraynska Grammatika*, Laybach 1768.

- Postila 1595: HISHNA POSTILLA, prevedel P. Trubar, redigirala F. Trubar in A. Savinec, v' TIBINGI 1595.
- Ramovš, F., *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, Ljubljana 1936.
- Rigler, J., Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *SR 25* (1977), 466–490.
- Rigler, J., *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1968.
- Rogerij, *Palmarium empyreum I*, Clagenfurti 1731, *II* Labaci 1743.
- Rupel, M., *Primož Trubar*, Ljubljana 1962.
- Schönleben, J. L., EVANGELIA INV LYSTVVI, v'Nemfhkim Gradzu 1672.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana 1970–1991.
- Trubar, P., *Cerkovna ordninga*: Tübingen 1564, München 1973.
- Trubar, P., *Catechismus In der Windischenn Sprach*, (Tübingen 1550).
- Trubar, P., CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA, V TIBINGI 1575.
- Znojilšek, J., KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra, v 'TIBINGI 1595.

Za gradivo iz Trubarjevih del sem uporabljal kartoteko Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Rigler's Thesis on the Origins of the Standard Slovenian Language in Numbers

Summary

Rigler's thesis on the origins of the standard Slovenian language in the 16th century has two stages. From the analysis of 12,700 occurrences of the reflexes for $\bar{o}/\acute{o}/\acute{o}$ and \acute{e} he established the structural arrangement of phonemes in Trubar's language, and on the basis of phonological comparisons with later texts and writers from Ljubljana, as well as with contemporary dialectal development in the southern and eastern surroundings of Ljubljana, Rigler developed his thesis that the local speech of Ljubljana had been the basis of Trubar's standard language (with the differential $u < \bar{o}$ and $e < \acute{e}$).

In our somewhat enlarged discussion (as compared to Rigler's corpus) the group of \bar{o} -reflexes comprises 91 words with 5,419 occurrences; 132 (2.4%) of these occurrences could not be expected from the system. The group of \acute{o}/\acute{o} -reflexes consists of 41 words with 701 occurrences from which 33 (4.7%) are unexpected.

The group of \acute{e} -reflexes comprises 418 words and 5 morphological categories with a total of 8,938 occurrences. In the period before the year 1574, when Trubar's phonological system was the most consistent, the e-group has 5,663 occurrences, from which 206 (3.6%) appear unexpectedly as ei, whereas 4 different groups of ei occur 3,275 times – with 602 (18.4%) e-reflexes being unexpected. The e-group is the basic group, covering 2/3 of all cases and is regular in 94.4% instances. The ei-groups represent exceptions and comprise 1/3 of all occurrences – but even in this group 18.4% were realized as an e-reflex.

*Besides the reflexes for $\bar{o}/\acute{o}/\acute{o}$ and \acute{e} , in his *Začetki slovenskega knjižnega jezika**

(1968) Rigler also analyzed other phonological, morphological, syntactic and orthographic features on the basis of 20,000 occurrences of words in Trubar's works, as well as in the works of other Protestant authors who wrote in Slovenian, and, on the top of that, he even analyzed Evangelia inu listuvi (1613).

The book Začetki slovenskega knjižnega jezika comprises a corpus of more than 30,000 occurrences of individual words for which, as a rule, the exact citation and its source are given. Compared to that the writing on the use of the Slovenian language at the Vienna court during the reign of Maximilian I and at the court of the bishop of Trieste Bonomo is just a footnote.